

"İŞ SÖZLEŞMESİ", Kavramı "İŞLETME BİRLİĞİ", Kuramı

Doç. Dr. Rona SEROZAN

İşgücünün değerinin ve bedelinin işin ücretine ya da işin değerine ve bedeline dönüştürülmesi! İşte, emekçinin ve de sermayecinin tüm hukuki tasavvurları, kapitalist üretim biçiminin bütün efsaneleri ve özgürlük hayalleri, somut ilişkinin gerçek içyüzünü örtbas eden ve ters yüzünden çarpıtılarak gösteren bu olguya dayanırlar..

Sermaye ile emek arasındaki değiş tokuş, başlangıçta, tıpkı öteki sıradan malların alım satımı gibi gözükür. Alıcı (patron) belirli bir para öder, satıcı da (işçi) paradan başka bir şey verir. Hukuk bilinci, bu alış verişte, olsa olsa bir kumaş farkı sezer. Bunu da kalkar, hukuken şöyle dile getirir: Do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias! (Veriyorum veresin. diye, veriyorum yapasın diye, yapıyorum veresin diye, yapıyorum, yapasın diye).

Borçlar Kanunu mad. 313 kuralına göre, "hizmet akdi, bir mukaveledir ki onunla işçi, muayyen veya gayri muayyen bir zamanda hizmet görmeyi ve iş sahibi dahi ona bir ücret vermeyi taahhüt eder." Bu yasal tanıma bağlı kalan hukuk öğretisinde de iş sözleşmesi, hukuken eşit kişiler arasında kurulan ve ücret ile hizmet edimlerinin karşılıklı değiş tokuş (mübadele) edildiği bir borçlar hukuku sözleşmesi olarak nitelenir. Bu çerçevede içinde, iş sözleşmesi, irade özerkliği ilkesinden türetilmiş normatif hukuki işlemler sisteminde, özel olarak "istisna, yayın, vekâlet" gibi iş görme borcu doğuran sözleşmeler arasında doğal bir uzantı görünümüne bürünür. Dikkat edilirse, bu hukuki tabloda, ikinci derecede önem taşıyan "malların dolaşımı" (sirkülasyon) süreci ön plana çıkarılmış, asıl önem taşıyan "malların üretimi" (prodüksiyon) süreciyse arka plâna itilerek gözden kaçırılmıştır. Üretim düzeyindeki eşitsizlik, bağımlılık, zorunluluk ve artı değer sömürüsü olguları, dolaşım düzeyindeki "özerk iradeli eşit bireyler arası serbest sözleşme" ideolojik kılıfı altında sınımsız örtülmüştür. Açıkçası, emekçinin sermayeci tarafından kullanım değeri ile satın alınan "işgücünün", kullanım değeri harcanıp tüketilirken, bu değerden daha yüksek tutarda bir değiş tokuş (mübadele) değeri üreten ve bu "artı"-değeri işverene karşılıksız yoldan kazandıran biricik mal olma özelliği peçelenmiştir. Bunun gibi, iş sözleşme-

si kurmanın, üretim araçlarından yoksun bırakılmış olup, işgücünden, pazularından başka satacak hiçbir şeye sahip olmayan işçi yönünden, yaşamını sürdürmek için bir "olanak" değil, fakat düpedüz bir "zorunluluk", bir "kaçınılmazlık" olduğu gerçekliği de "tabii ve meşru" serbest sözleşme saplantısında gömülüp yok edilmiştir. Nihayet, işgücünün satımı sonucunda, işçinin, uyku saatleri dışında kalan saatlerinin büyük bir bölümü üzerindeki tasarruf olanağını yitirdiği, işverene satılan zamanın tümünün işverene ait olduğu, çalışma süresince neyin nasıl ve nerede üretileceğinin, nelerin yapılmayacağını salt işverence buyurulup saptanacağı, özetle, işçinin sözleşmenin kuruluşu evresinde olduğu gibi, bu evreden sonra da işverene bağımlı kalacağı olgusu hasıraltı edilmiştir.

Gelgelelim, son zamanlarda, öğretilerde, iş sözleşmesinin, klasik-liberal irade özerkliği ve sözleşme serbestliği ilkeleri aracılığıyla açıklanan yalın bir mal alış verışı, bir hizmet-ücret değiş tokuşu sözleşmesi olmaktan çıkarıldığı ve kişiler hukukuna hatta aile hukukuna özgü bir ortaklık ilişkisine dönüştürüldüğü göze çarpmaktadır. "Bugünkü telâkkiye göre, bir işletmenin işçileri, işverene birlikte bir işletme ortaklığı ya da birliği (Betriebsgemeinschaft) meydana getirirler. Bu ortaklık, sadece maddi değeri olan malvarlığı ilişkilerine yabancı, kişi ve aile hukuku ilişkilerine yakın bir ortaklıktır. Bu gerçek karşısında, işçinin işverene itaat ve sadakat borcu ile işçinin işini iyi niyetle görme borcu aslı önem kazanır. Ortaklık ilişkisi, işçiye, işverenin menfaatlerini koruma, başarı kazanmasına katkıda bulunma ve işverene ya da işyerine zararlı olabilecek hareketlerden kaçınma borcunu yükler. İşçinin sahip bulunduğu düşünce açıklama özgürlüğü de, onun işverenin hayat alanına ve işletmesine katılması (Eingliederung) ve bundan çıkan sadakat borcu nedeniyle sınırlanmış sayılır. İşçi, özgürlüklerini, serbest iradesiyle katıldığı işletmenin düzenini bozacak veya işverene zarar verebilecek şekilde kullanamaz. İşçinin işyerinden çıkarken üzerinin aranmasına katlanması da işçinin katılmış bulunduğu işletmeye sadakat borcunun bir gereği olarak belirir. Öte yandan, işçinin fazla çalışma borcu da yine bu esastan kaynaklanır..."

(Tunçomağ, Türk İş Hukuku, 1975, 121/22, 223-230; Esener, İş Hukuku, 1975, 155; Çelik, İş Hukuku Dersleri, 1974, 106; Ekonomi, İş Hukuku I, 1976, 12/13; Oğuzman, Kubalı'ya Armağan, 533 İ.s. Türk

yazarlarının, bu "modern telâkkileri" kendilerinden devşirdikleri ve her fırsatta atıfta buldukları yabancılara, Alman hukukçuları Hueck, Nipperdey ve Nikisch'tir.)

İşçinin işgücünü satma zorunluluğunu, artı değer sömürsünü ve işveren ile işçi arasındaki somut çıkar çatışmasını hasıraltı ederek, işyerini "simsıcak bir aile yuvası"na dönüştüren, iş sözleşmesini kurmayı "işyeri ailesine katılma" diye sunan bu yeni kuramın "sosyal birlik ve beraberlik" (Sozialpartnerschaft) ideolojik aldatmacasının bir uzantısı olarak, toplumda olduğu gibi, işyerinde de sınıf çelişmesini yok saydırma işlevini üstlenmiş baştan aşağı "ideolojik" ve "reaksiyoner" bir kuram olduğu apaçık ortadadır.

Ama bu kuramın tüm işlevi bundan ibaret değildir; pratik-ekonomik işlevleri de vardır: Bu yeni kuram, aynı zamanda, işçinin sırtına yasada öngörülmemiş uçsuz bucaksız yeni yeni "sadakat, itaat, tabiyet, fazla mesai ve barış yükümleri" yüklemekte, işçiye, işgücüyü birlikte, bütün temel hak ve özgürlüklerini de sattırmakta, üstüne üstlük, yerine göre, gerekirse ücret alacağından fedakârlık etmek suretiyle işyerinin zararına katılma (işletme rizikosunu paylaşma) borcuna yol açmaktadır. (Krş. Brox, Grundbegriffe des Arbeitsrechts, 64; Nef, Schweizerische Juristenzeitung 1971, 238; Neumann, Demokratischer und Autoritärer Staat, 40/41; Schmidt Juristische Schulung 1977, 92 i.s.)

Burada, "işletme ortaklığı" kuramının mimarları olan Nikisch, Nipperdey ve Hueck'in kimliklerini, özgeçmişlerini tanımakta yarar vardır.

Adı geçen bu kişiler, Weimar Cumhuriyetinde Alman Hukuk Akademisi (Akademie für Deutsches

Recht) üyeleri sıfatıyla Nasyonal Sosyalistlere tam sadakatle hizmetkârlıkta bulunmuşlardır. Bu arada Nasyonal Sosyalistlerin 1934 tarihinde alelacele çıkarılan (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit) ilk paragrafında da iş ilişkisini şöyle tanımlamışlardır: "İş ilişkisi, haysiyet, sadakat ve ihtimam esasları üzerine bina edilmiş bir ortaklık ilişkisi (Gemeinschaftsverhältnis) dir". Bu tanımda yer alan "işletme birliği ya da ortaklığı" (Betriebsgemeinschaft) kavramı da, aslında Hitler'in "halk birliği" (Volksgemeinschaft) kavramının sinsice hazırlanmış bir suretinden başkaca bir şey değildir. Nitekim, işletme birliğine ilişkin kuralın ve kuramın mimarlarından Hueck ve Nipperdey sözünü geçen paragrafı şerh ederken aynen şöyle yazmışlardır: "İşletme birliğinin bünyesi içindeki hizmet, özünde, halka ve devlete karşı yerine getirilen bir hizmettir. İşletme birliği (Betriebsgemeinschaft), halk birliğinin (Volksgemeinschaft) bir uzantısıdır. İşletmenin Führer'i olan işveren de halk birliğinin Führer'inin vekilidir!" (Hueck, Deutsches Arbeitsrecht, 67; Hueck / Nipperdey / Dietz, Arbeitsordnungsgesetz, Par. 1, N. 1 ve 2).

(Krş. Ramm, National sozialismus und Arbeitsrecht, Kritische Justiz 1968, 108 i.s.; Wahsner, Das Arbeitsrechtskartell, Kritische Justiz 1974, 369 i.s.; Rütters, Die Unbegrenzte Auslegung, 379 i.s.; Agnoli, Die Transformation der Demokratie, 11).

* * *

Unutulmasın ki tarih önünde, salt bilinçli işbirlikçilerin değil, ama aynı zamanda neler yaptığının, neler yazdığının, neler aktardığının ve de kimlere hizmet ettiğinin bilincine erişemeyen hukukçuların da sorumlulukları ağır olacaktır.